

УДК 341.9

**І. І. ДАХНО**

*Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ*

## **ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ДИСЦИПЛІНИ “МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО”**

Наукові праці МАУП, 2015, вип. 44(1), с. 61–67

*Висвітлено внесок автора статті в опрацювання низки підходів до структури і специфічних особливостей посібників з міжнародного приватного права.*

Міжнародне приватне право не є галуззю права, на яку звертає увагу широка юридична громадськість. Разом з тим це право не належить і до гатунку екзотичних. Досі творці підручників і навчальних посібників не пояснювали, чому саме так вони їх писали і що саме хотіли досягти.

Автору цих рядків не доводилося бачити підручників, у передмовах чи в перших розділах яких зрозуміло і переконливо зазначалося, чому і як потрібно вивчати міжнародне приватне право.

Висвітливо підходи, застосовані для створення підручників і посібників з міжнародного приватного права, які б мали як елементи наукової новизни, так і були б корисними у практичній діяльності.

На початку незалежності в Україні практично не було своїх навчальних підручників і посібників з міжнародного приватного права. Згодом вони почали з'являтися.

Авторами і співавторами навчальних посібників, підручників і монографій у сфері міжнародного приватного права в Украї-

ні нині є: М. О. Баймуратов, О. М. Бірюков, Т. В. Боднар, В. В. Васильченко, О. І. Виговський, В. М. Гайворонський, Г. В. Галущенко, С. М. Грамацький, М. І. Данильченко, І. І. Дахно, І. А. Діковська, А. С. Довгерт, В. П. Жушман, О. О. Кармаза, О. Р. Кибенко, В. І. Кисіль, Н. С. Кузнецова, С. Г. Кузьменко, А. О. Козинець, О. В. Кохановська, Р. А. Майданик, В. С. Макода, О. О. Мережко, І. В. Мироненко, І. І. Новосельців, А. А. Попов, Ю. Д. Притика, Л. І. Родченко, І. О. Ромащенко, О. Ю. Серьогін, І. Є. Томаров, І. Трошенко, Г. С. Фединяк, Л. С. Фединяк, О. М. Федоров, А. О. Філіпов, В. В. Цюра, О. В. Черняк, Р. В. Чернолуцький, В. Л. Чубарев, І. О. Шуміло, О. Х. Юлдашев та ін.

Книг з міжнародного приватного права в Україні вже чималенько. Поміж них є і практикум.

Професору М. М. Богуславському належить вислів про те, що міжнародне приватне право — це вища математика юриспруденції. Складнішої дисципліни, ніж міжнародне приватне право — просто немає. Недарма

міжнародне приватне право вивчається на старших курсах юридичних факультетів. На думку автора таке вивчення мало б вивчатися аж наприкінці бакалаврату, а ще краще — магістратури.

Міжнародне приватне право є вищою тематикою юриспруденції, тому що:

- складно знати законодавство своєї держави;
- ще складніше знати законодавство інших країн;
- неймовірно важко поєднати своє законодавство з чужим.

Ось саме на практичне вирішення цих проблем і спрямовується міжнародне приватне право.

Напевно молоді і недосвідчені студенти — відмінники юридичних факультетів ще можуть думати, що вони знають все законодавство. Реальне професійне життя цю їхню оману в цьому швидко усуває і вони розуміють, що без спеціалізації аж ніяк не можна обійтися.

Якщо найталановитішому юристу не під силу знати все національне законодавство, то він тим паче не може знати все законодавство решти країн світу. Слова про те, що США є федеративною державою, мало говорять поки не побачиш, наприклад, у бібліотеці юридичного факультету Балтиморського університету довжелезних полиць з книгами із законодавства штату Меріленд. Окрім Меріленда в Америці є ще 49 штатів і очевидно їх підбірки законодавств за обсягом не поступаються мерілендським.

Такі самі полиці мають і бібліотеки університетів інших штатів США. Для того, щоб стати адвокатом, слідчим, суддею, прокурором у США потрібно скласти професійний іспит (*bar exam*). Практично всі штати визнають лише свій іспит. У кожному штаті — своє законодавство.

Не можна уявити, щоб найталановитіший американський правник знав би все законодавство всіх 50 американських штатів. Абсолютно неможливо уявити, щоб з цією проблемою впорався правник-іноземець. Він і всього свого законодавства до ладу не знає.

В уже далекі студентські роки автор цих рядків навчався на кафедрі економічної географії географічного факультету Київського державного ордена Леніна університету ім. Т. Г. Шевченка. Мешкав на першому курсі у гуртожитку № 10 на вул. Ломоносова. У тому самому гуртожитку мешкали і студенти факультету міжнародних відносин цього ж університету (нині Інститут міжнародних відносин). Спілкуючись з ними, на столах у їхніх кімнатах доводилося бачити підручники “Международное частное право”. Очевидно Лазара Адольфовича Лунца. Назва книги певним чином інтригувала хоч би з огляду на те, що в ті часи (друга половина 60-х років) слово “приватне” вживалося рідко та й то переважно на побутовому рівні, а не офіційно. Приватний будинок, правильно кажучи, був не приватним, а таким, що належав громадянину на праві особистої власності. Приватної власності радянський соціалізм не визнавав. Такі тоді були часи.

Згодом життя змусило опікуватися патентно-ліцензійною роботою (кажучи нинішньою мовою — інтелектуальною власністю, а ще точніше — промисловою власністю) та деякими іншими галузями права. При чому опікуватися не просто “для галочки”, а з усією серйозністю. Формувався правник-практик. Працюючи в одному з вищих навчальних закладів Києва, у 1996 р. отримав завдання — за 2–3 місяці підготуватися для читання з наступного семестру курсу “Міжнародне приватне право”.

У ті часи знайти викладача з такого курсу було майже неможливо. Взяв до руки підручник “Международное частное право” московського професора М. М. Богуславського. Вітчизняних підручників з цього курсу тоді ще не було. Дві з 18 тем підручника були вже добре знайомі — авторське право і патентне право. Залишилося освоїти 16. Зрештою завдання було виконано.

У дисципліну, так би мовити, закохався. Інтенсивно накопичувався досвід. Невдовзі довелося викладати “Міжнародне приватне право” студентам юридичних факультетів чотирьох київських вишів: Київського гуманітарного інституту, Академії праці і соціаль-

них відносин, Київського університету культури і мистецтв, Міжрегіональної Академії управління персоналом.

Автор цих рядків виявився четвертим чи п'ятим науковцем, який створив за часів незалежності України навчальний посібник з міжнародного приватного права [1].

За своєю другою освітою автор є патентознавцем. Це означає, що його менталітет спрямований на пошук нового, на створення такого, чого не було раніше.

Коли постало питання про створення навчального посібника, то автор виходив з того, що якщо у кожній країні є власне міжнародне приватне право, то й навчальний посібник з міжнародного приватного права має бути саме з міжнародного приватного права України. Навчальний посібник [1] віддзеркалює міжнародне приватне право України на зламі тисячоліть.

Якби хтось стверджував, що книга є поганою, то у відповідь можна було б нагадати відоме прислів'я про некоректні дорікання дзеркалу за хиби обличчя. На Сході (застережемо — не України!) кажуть, що крива палиця не може дати рівної тіні. Навчальний посібник [1] — це своєрідна інвентаризація цивільного і цивільно-процесуального законодавств України, де присутній “іноземний елемент” (суб'єкт, об'єкт, юридичний факт). Той підручник — дзеркало тодішнього приватного права України.

Де тільки можна було, автор намагався вплітати у текст книги офіційну мову законодавця. Це робилося для того, щоб читач бачив, що те не є авторською точкою зору.

Завдяки використанню офіційної термінології, читач призвичаювався до чіткості формулювань. Правникам без них не обійтися. Автор постійно зазначає, що у юристів життя складніше, ніж у математиків, фізиків, хіміків. Останні можуть використовувати символи. Правники цього робити не можуть. Вони мусять користуватися лише словами. Недарма ж поняття формулювання англійською мовою перекладається як *wording* (себто *word + ing* — словування).

Практично всі розділи книги [1] розпочинаються з параграфа про джерела права.

Такого раніше у підручниках і посібниках не було. Дрібничка, але приємна.

Вітчизняні підручники і посібники обминали міжнародну пошту. У реальному житті вона була, а книги про неї мовчали. Ось і виходило, що працівники пошти про міжнародне приватне право на цій ділянці завдяки практичному досвіду знали більше, ніж юристи. У десятий розділ книги [1] автор запровадив окремий параграф про міжнародну пошту.

У тексті книги [1] широко використовується англійська мова. Тут автор керувався принципом “Маслом кашу не зіпсуєш”. У посібнику зроблено так, щоб англійська мова око читача мозолила і воно щоб від неї не втекло.

Незвичний стиль викладу матеріалу декому з правників не подобався. Лунали заклики — книжку не публікувати і рукопис книги Івана Дахна кинути у багаття в ніч на Івана Купала. На щастя, проректор з наукової роботи Міжрегіональної Академії управління персоналом М. Ф. Головатий, вивчивши письмове пояснення автора на рецензію, дав “добро” на публікацію книги. 2001 р. її опублікували накладом 10 тисяч примірників, 2004 р. під час повторної публікації наклад сягнув 6 тисяч примірників. Разом — 16 тисяч.

Другий навчальний посібник з міжнародного приватного права [2] розпочинається з невеликого розділу за назвою “Основні положення міжнародного приватного права”. Цей розділ можна розглядати як коротенький підсумок першої книги [1]. Розділ необхідний для безболісного введення читача до такого подання матеріалу, який ніколи і ніким не застосовувався раніше.

У підручнику наводяться розгорнутий зміст вітчизняних навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права. Таких змістів наведено 15.

В Інтернеті можна знайти основні бібліографічні дані про книги, але практично немає в Інтернеті розгорнутих змістів книг. Застосований прийом дає можливість допитливому читачеві знайти те, що він шукає (зрозуміло, якщо певний аспект відображено принаймні в одному з навчальних посібників чи підручників).

Другий розділ книги [2] містить інформацію про нормативно-правові акти України. Вони згруповані за структурою книги [1]. Наведена інформація містить офіційну назву відповідного нормативно-правового акта, дату його ухвалення, номер, зазначення органу, який ухвалив цей акт, дату і номер реєстрації в Міністерстві юстиції України (якщо такий акт підлягав реєстрації), реєстраційний код та зазначення номера в “Офіційному віснику України”, в якому акт публікувався.

Зазначений розділ спрямований на максимально можливе поєднання теорії і практики. Вказівка нормативно-правових актів потрібна і корисна для практичного розв’язання завдань, які виникають на царині міжнародного приватного права.

Далі у навчальному посібнику [2] подано текст Закону України “Про міжнародне приватне право” з авторськими коментарями окремих його положень.

Розділ 4 книги [2] має назву “Навчальні посібники і підручники Російської Федерації з міжнародного приватного права”. Довелось докласти певних зусиль, щоб знайти ці книги. Навіть Національна бібліотека України ім. В. Вернадського не має всіх вітчизняних книг, не дивлячись на те, що вважається “бібліотекою обов’язкового примірника”. Тим паче — відсутні там російські книги. Така сама ситуація у Парламентській бібліотеці України.

“Додаткові матеріали” книги [2] містять “Перелік хрестоматій та інших публікацій з міжнародного приватного права”. Бібліографічну інформацію про них викладено в хронологічному порядку. Де була можливість, — там зазначено наклад відповідних публікацій. Зроблено це для того, щоб читач мав уяву про те, у бібліотеках якого рівня можна шукати книгу, яка його зацікавила.

На час публікації книги [2] у жодному вітчизняному чи російському навчальному посібнику або підручнику не було глосарія термінів з міжнародного приватного права. Ситуація дивна. Як можна викладати дисципліну і не мати складеної підбірки понять, якими вона оперує? Миритись з відсутністю логіки на цій ділянці неможливо. Ось тому і

склав глосарій. З цією метою вчергове прочитав (або ж пройшов як тралом) сторінки українських і російських навчальних посібників і довідників з міжнародного приватного права. Якщо знаходив слово чи вислів, що підходили до глосарія, то стисло їх формулював, а далі розставляв їх в алфавітному порядку. Таким чином, автор виявився першим укладачем глосарія з міжнародного приватного права на теренах колишнього Союзу РСР.

Книга [2] містить “Питання для заліку (іспиту) з дисципліни “Міжнародне приватне право”. Перелік охопив 91 питання.

З метою перевірки якості засвоєння матеріалу книги [1] у книзі [2] поміщено Тест № 1. Він охоплює 100 питань. Читачеві потрібно вказати номер сторінки з книги [1], на якій міститься інформація щодо суті питання. Наприкінці тесту містяться ключі до нього у вигляді таблиці. Автор взагалі є противником поміщення тестів без ключів. Як може без ключів перевірити правильність своїх висновків читач, особливо студент-заочник?

Немає більшого доцентського чи професорського злочину, як помістити в книзі тести і не дати відповідей на них.

З метою уникнення звинувачень у тому, що автор ігнорує книги інших доцентів і професорів, у книзі [2] міститься Тест № 2, питання якого прив’язані до навчального посібника львівської юристки Г. С. Фединак “Міжнародне приватне право” (К.: Юрінкомінтер, 1997. — 210 с.) Тест охопив 25 питань з трьома варіантами відповідей на кожне питання. Лише одна відповідь з трьох є правильною. Наприкінці Тесту № 2 також міститься таблиця ключів. У таблиці позначено номер питання з правильним варіантом відповіді та номер сторінки у книзі Г. С. Фединак, яка містить інформацію, що підтверджує правильну відповідь.

Коротенький (10 питань) Тест № 3 прив’язано до зазначеної книги Г. С. Фединак і навчального посібника Г. С. Фединак та Л. С. Фединак “Міжнародне приватне право”: навч. посіб., — 2-ге вид., допов. (К.: Юрінкомінтер, 2000. — 416 с.) та навчального посібника харківського правника А. А. Попова “Международное частное право” (Харьков:

РА, 1999. — 220 с.). Кожне з 10 питань має чотири варіанти відповіді. Лише одна відповідь — правильна. До тексту наведено ключі.

Тест № 5 прив'язано до книги [1]. Кожне питання має чотири варіанти відповіді. Лише один варіант правильний. У ключах зазначено правильні варіанти за кожною відповіддю та номер сторінки у книзі [1], яка містить інформацію, що підтверджує правильну відповідь.

Відомо, що апетит приходить під час вживання їжі. Спливали роки і автору захотілось створити ще один навчальний посібник з міжнародного приватного права, який був би продовженням двох попередніх і водночас не повторював би їх. Так з'явилася книга [3].

У розділі 1 подано нову підбірку розгорнутих змістів вітчизняних навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права. Всього таких змістів — 12. Нумерація змістів у книзі [3] є продовженням відповідної нумерації у книзі [2].

Розділ “Нормативно-правові акти” містить їх нову підбірку за темами, що співпадають з темами посібників [1] і [2]. Мета такого підходу зазначена вище у цій статті.

Розділ 3 “Глосарій” містить нові терміни, яких не було у книзі [2], тобто є продовженням попереднього.

У розділі 4 поміщено нову підбірку розгорнутих змістів навчальних посібників і підручників з міжнародного приватного права російських науковців. Всього таких змістів — три. Нумерація змістів у цьому розділі є продовженням нумерації відповідних змістів у книзі [2].

Автору вже давно хотілося познайомити вітчизняного читача із структурою книг з міжнародного приватного права, створених авторами англо-саксонської системи права. У книзі [3] цей намір реалізовано.

Подано розгорнуті змісти книг:

- Вілліса Ріса, Моріса Розенберга і Пітера Хея (Willis L. M. Reese, Maurice Rosenberg, Peter Hay);
- П. Норза і Дж. Фоусетта (P. M. North and J. I. Foricett);
- Абли Мейсса (Abla J. Mayss);
- П. Норза (Peter North);

- Альберта Вен Дайсі, Джона Морріса (Abbert Venn Dicey, John Humphrey Cartile Morris).

Подання розгорнутих змістів мало на меті:

- призвичаїти вітчизняного читача до англомовної термінології у сфері міжнародного приватного права;
- показати, що у полі зору англомовних правників перебуває менша, ніж у нас, кількість його напрямів (іншими словами, підгалузей та інститутів), але вони опрацьовані з більшими подробицями.

Автор звертає увагу читача на те, що йому першому вдалося скласти англо-український глосарій з міжнародного приватного права. Раніше у підручниках не було звичайного (українськомовного чи російськомовного) глосарія з міжнародного приватного права. Не було англо-українського (чи англо-російського) глосарія. Чому не було? Хай кожний самостійно дасть відповідь на питання залежно від наявної інформації та світогляду.

Спілкування зі студентами засвідчило, що навіть ті з них, які гарно навчалися і успішно прямували до отримання “червоних дипломів”, не володіли інформацією про засновників цієї галузі права. Саме тому у розділі 7 “Класики міжнародного приватного права” міститься біографічна інформація про Бартола Саксоферратського, Джозефа Сторі, Альберта Вен Дайсі, Джона Морріса.

У вітчизняних підручниках і навчальних посібниках з міжнародного приватного права є розділ про інтелектуальну власність. У деяких підручниках розділи про промислову власність (*industrial property*) і авторське право (*copyright*) є окремими. В інших підручниках ці розділи зливаються в один. В усіх книгах вони досі викладаються неправильно. Розділи “засмічено” публічно-правовими аспектами, місце яких саме у книгах з інтелектуальної власності, а не в книгах з міжнародного приватного права.

Критика підходів вітчизняних і російських науковців пролунала з вуст автора ще в його коментарях деяких положень Закону України “Про міжнародне приватне право” у книзі [2]. У значно розширеному вигляді критику сформульовано у розділі 8 “Інтелектуальна

власність і міжнародне приватне право” книги [3].

Автор зазначав, що в Україні вже створено понад три десятки навчальних посібників і підручників з інтелектуальної власності. Такого розмаїття і близько не було за радянських часів. Не слід публічно-правові аспекти інтелектуальної власності описувати у книгах з міжнародного приватного права. У таких книгах треба зосереджуватися на цивільно-правових аспектах присутності іноземного елемента у сфері інтелектуальної власності. Міжнародне приватне право по-іншому можна назвати “Міжнародне цивільне право”. У Кодексі Антоніо Бустаманде є розділ за такою назвою.

Книга [3] містить і два додатки. Вони, зрозуміло, прямим чином міжнародного приватного права не стосуються.

Додаток 1 “Науково-освітні анекдоти” — це просто нагадка читачеві, що вперше вдалося сплавити воедино гумор і юриспруденцію у книзі [4]. Цим був приємно вражений американець, генеральний директор Всесвітньої організації інтелектуальної власності доктор Арпад Богш. Ксерокопія його схвального листа міститься на сторінці 14 книги [5]. Додаток 1 призначений для дозвілля. Додаток 2 “Право і мова” книги [3] теж прямим чином не стосується міжнародного приватного права. Основна мета додатку полягала в тому, щоб надати законодавцям і широкому читачькому загалу достовірний переклад “Європейської хартії для регіональних або меншинних мов”. Чинний офіційний переклад не був точним.

Читачеві слід нагадати, що Додаток 2 створювався у період жорсткої боротьби навколо так званого “Мовного закону В. Колесниченка і С. Ківалова”. Не дивлячись на докладені автором цих розділів зусилля, робоча група, яка працювала над поліпшенням мовного закону і яку очолював екс-віце-спікер Руслан

Кошулинський, інтересу до правильно перекладеного тексту “Європейської хартії для регіональних або меншинних мов” не виявила. Очевидно логіка для вітчизняного законодавця є чимось чужим і йому незрозумілим. Як казала одна дама: “Все наши глупости убедительно говорят о том, что мы все еще думаем своей головой!”

Знайомство з науковою та навчальною літературою з міжнародного приватного права дає можливість сформулювати такі висновки:

1. Дисципліні “Міжнародне приватне право” потрібен словник, оскільки практично всі дисципліни мають свої словники, а ця дисципліна його досі не має.

2. Не дивлячись на те, що Україна належить до романо-германської (континентальної) системи права, не завадило б мати серію книг, де б описувалися справи з “іноземним елементом”, розглянуті у судових органах України. Такі книги відомі англо-саксам, як *case-books*.

3. Слід вирішити, хто саме і як відслідковуватиме нормативно-правові акти, що стосуються міжнародного приватного права у розрізі його підгалузей чи інститутів. Досі це виконував автор цієї статті. По-перше, він не вічний, по-друге — не може переробити роботу всього світу.



## Література

1. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — 2-ге вид. стер. — К.: МАУП, 2004. — 312 с.
2. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літ., 2008. — 316 с.
3. Дахно І. І. Міжнародне приватне право: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літ., 2012. — 290 с.
4. Дахно І. І. Патентно-лицензионная работа. — К.: Блиц-информ, 1996. — 256 с.
5. Дахно І. І. Интеллектуальная собственность в США. Англо-русский глоссарий по интеллектуальной собственности. — К.: Центр учеб. лит., 2012. — 280 с.

*Стаття стосується прикладних аспектів міжнародного приватного права як дисципліни. Це право є внутрішньодержавним за своєю природою. Висвітлюються специфічні риси трьох навчальних посібників автора у сфері міжнародного приватного права.*

*Статья касается прикладных аспектов международного частного права как дисциплины. Это право является внутригосударственным по своей природе. Освещаются специфические черты трех учебных пособий автора в сфере международного частного права.*

*The paper deals with applied aspects of Private International Law as a discipline The Law is a domestic one by its nature. The specific features of three manuals by the author have been enlightened.*

**Надійшла 30 грудня 2014 р.**